

УДК 821.161.2-1.09 + 811.162.1'255.4

Юлія Васейко

ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ БОГДАНА ЛЕПКОГО ТА ЇЇ ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті представлений аналіз теорії тлумачення Б. Лепкого, описані засади інтерпретації лірики, запропоновані митцем, схарактеризовані способи їх практичної реалізації у перекладах віршів Т. Шевченка, виділені основні прийоми тлумачення, до яких вдається Б. Лепкий, окреслені причини лексичних трансформацій оригіналу.

Ключові слова: художній переклад, оригінал, лірика, способи перекладу, лексичні трансформації.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчість видатного українського письменника Т. Шевченка стала феноменом у національному історичному процесі, адже, незважаючи на те, що поезії митця темпорально детерміновані ХІХ ст., вони вражали своєю актуальністю читачів ХХ віку, впливають на життя сучасного українського суспільства, надихаючи до боротьби за демократичні цінності, збереження духовності. Проте не буде справедливо звужувати просторові виміри звучання слова Кобзаря до меж України. Поезія Т. Шев-

ченка живе практично на всіх континентах. Пізнати її глибину мають можливість не тільки представники діаспори, але й реципієнти, котрі не знають української і не можуть прочитати в оригіналі творів письменника, позаяк для популяризації нашої національної духовної спадщини зроблені численні переклади англійською, німецькою, французькою, російською та іншими мовами світу.

Вітчизняна література є добре знана на теренах Польщі, де відомі такі майстри художнього слова, як І. Франко, Леся Українка та, звісно, Т. Шевченко. І у цьому велика заслуга перекладачів, котрі наближають твори класиків до закордонного читача. Серед них провідне місце займає постать Богдана Лепкого – «творця глибокої лірики, автора ряду повістей та оповідань, автора історії української літератури, видавця і коментатора ряду творів наших літературних класиків, популяризатора української культури в польському, чеському та німецькому світі» [4, с. 3], «майстра-перекладача та теоретика художнього слова» [2, с. 3]. **Завданням** нашої розвідки є вивчення перекладів Б. Лепким польською мовою поетичних творів Т. Шевченка з метою з'ясування специфіки практичного втілення теоретичних засад теорії тлумачення, опрацьованої власне автором інтерпретацій, виявлення лексичних трансформації оригіналу.

Звісно, шевченкознавчі праці та перекладацька діяльність Б. Лепкого неодноразово ставали предметом наукових студій. Проте бракує детального аналізу техніки тлумачення окремих поезій, окреслення типових для митця прийомів інтерпретації, причин та наслідків семантичних модифікації, що і зумовлює **актуальність** нашої праці.

Аналіз досліджень проблеми. Постать Б. Лепкого, його літературна, наукова спадщина активно вивчається як літературознавцями, так і лінгвістами, перекладознавцями (Н. Дирда [1], М. Зимомря [2], Р. Зорівчак [3], В. Лев [4], М. К. Сивіцький [5] та ін.). Зокрема, життя і творчість митця ґрунтовно описані в монографіях В. Лева [4] та М. К. Сивіцького [5]. Н. Дирда досліджувала постать Т. Шевченка в літературно-естетичній концепції Б. Лепкого [1]. М. Зимомря вивчав особливості інтерпретації поетичного тексту в оцінках Лепкого-перекладача [2].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Постать Т. Шевченка як творчої особистості мала особливе значення у житті Б. Лепкого. До Кобзаря у сім'ї Лепких зажди ставилися з особливою пошаною – вечорами часто читали

його твори, а сам Богдан у 5-річному віці «проштудіював самотужки» [1, с. 81] лірику поета. Не дивно, що у літературному доробку Богдана Сильвестровича є цілий цикл віршів, присвячених великому Кобзареві, у науково-критичній – праця «Про життя і творчість Тараса Шевченка», котра «заслуговує на особливу увагу, з приводу своєї легкої мови, дуже цікавого змісту та багато маловідомих ілюстрацій» [Див.: 1, с. 83], у перекладацькій практиці – тлумачення польською мовою поезій митця.

Питання художнього перекладу викликало неабиякий інтерес у Б. Лепкого, котрий не обмежився практичною діяльністю у цій сфері, а поширився і на опрацювання митцем теоретичних засад процесу інтерпретації. Надзвичайно цікавою щодо розуміння суті, визначення основних принципів перекладу, «різних підступів до відтворення гармонії змісту й форми» [Див.: 2, с. 3] є маловідома праця Б. Лепкого «До питання про переклади ліричних поезій». З її сторінок «постає індивідуальна неповторність історика літературного процесу, критика, вдумливого інтерпретатора словесного образу, його багатозначності в різних іпостасях художнього перекладу, і насамперед поетичного» [2, с. 3].

Незважаючи на те, що Богдан Сильвестрович вважав питання про переклад «одним з найтяжчих і по нині-день не вирішених» [Див.: 2, с. 3], але він наважився інтерпретувати шедеври поетичного мистецтва. Перекладати кращі зразки національної літератури є надзвичайно складною, але дуже корисною справою. Б. Лепкий обрав для тлумачення вірші найвідомішого письменника України, котрий є національною гордістю, твори якого складають скарбницю світової поезії. Усвідомлюючи художню вартість лірики Кобзаря, митець не побоявся взятися за її переклад, хоча розумів особливу відповідальність і трудність процесу тлумачення, адже «якщо не легка річ дати добрий переклад повісті, або новели якогось визначного письменника, що має свій власний стиль і свою питому ритміку, то переклади архитворів ... це таке важке завдання, як, приміром, переробити ноктурн Шопена з фортепіано на скрипку. Переробка може вийти і вдатна, але ... лиш переробка» [Див.: 2, с. 4].

Вибір Б. Лепким для перекладу поезій Т. Шевченка не є випадковим, адже, виходячи з порад самого митця, аби тлумачити правильно, слід «вибирати твори, що нам особливо подобаються і таких авторів, які нам промовляють до душі...» [Див.: 2, с. 8]. Факт, що письменник-

перекладач відчував Т. Шевченка, є беззаперечним. Богдан Сильвестрович глибоко вивчив життєвий шлях Кобзаря, ґрунтовно проаналізував його творчу спадщину, тобто був добре підготовлений до того, щоб засобами іншої мови якнайповніше передати ритміку, строфіку, евфоніку, рими, порівняння, динаміку слова, орнаментику, всі своєрідні прикмети шевченкових архитворів [Див.: 2, с. 6]. Для досягнення своєї мети – максимального наближення художнього слова Тараса Григоровича до польського сприймача – Б. Лепкий застосовує цілу низку перекладацьких прийомів, котрі роблять його інтерпретації цікавими, адекватними, оригінальними.

Проаналізуємо способи тлумачення, котрі використовує Б. Лепкий, перекладаючи поему «Катерина», звернувши увагу на лексичні трансформації щодо оригіналу та їх вплив на смислову структуру вірша.

Порівняння лексичного рівня текстів першоджерела та перекладу дозволяє виявити чимало прикладів відмінностей, зумовлених застосуванням Богданом Сильвестровичем таких методів, як опуск та додавання, заміна окремих слів або цілих словосполучень чи навіть речень, що відповідно зумовлює появу конотативних інформаційних ланцюгів, генерує додаткові емоційні характеристики, супроводжується й певними граматичними (синтаксичними, морфологічними) трансформаціями. Але такі модифікації бачаться нам цілком закономірними, навіть необхідними, адже митець прагнув донести до польського реципієнта не просто зміст твору Кобзаря, а передати його ліричні вартості, музику, уникнути прозовості, позаяк кожна мова «має не тільки свій словник, але й складню, фразеологію, почуття евфонії. Що в одній звучить гарно й поетично, це в другій, при вірнім перекладі, може перемінитися в прозу» [Див.: 2, с. 7].

Одним з найпродуктивніших перекладацьких прийомів, до яких вдається Б. Лепкий у «Катерині», є заміна, що відбувається як на лексичному, так і на граматичному рівнях. Українське речення *Бо москалі – чужі люде, Роблять лихо з вами* у польському варіанті звучить: *Oni obcy, litować się nie będą nad wami*. Лексема *litować się* не є відповідником сталого словосполучення *робити лихо*, оскільки містить семантику, співвідносну з більш позитивними поняттями – *жалістю, милосердям*. Дієсловом *litować się* перекладає тлумач також *знущатися*, яке в українській мові має цілком протилежне значення. Така заміна дещо послаблює емоційний фон розповіді, проте

дозволяє зберігати авторську мелодику. А на цьому чи не найбільше залежало тлумачеві, котрий стверджував, що «слід ставитися особливо уважно до музичних цінностей, бо всякі промахи в тім напрямі і всякі недобачення та недосягнення обнижують стійкість перекладу» [Див.: 2, с. 6]. Подібних прикладів заміни українських лексем польськими відповідниками з дещо іншим емоційним навантаженням, часто більш нейтральним, відмінним стилістичним забарвленням фіксуємо чимало: *Дівчина гине* – *Dziewczynę zasmuci*; *Поки слава на все село недобрая стала* – *Aż po siole niewesołe poszły o niej wieści*; *Нехай собі тії люде Що хочять говорять* – *A niech sobie źli ludziska Co zechcą, to plotą*; *Де ти в свімі подінешся З малим сиротою* – *Gdzie ty teraz z małym dzieckiem Podziejesz się w świecie?*

Високу частотність мають нейтральні лексичні заміни, котрі не модифікують предметно-логічний чи емоційно-асоціативний зміст твору, а викликані здебільшого особливостями римування, бажанням відтворити стилістику оригіналу, зберігаючи його «не тільки орнаментацийне, а й динамічне значіння» [Див.: 2, с. 7]. Об'єктивну лексичну заміну спостерігаємо у таких прикладах, як: *Кохайтеся ж, чорнобриві* – *Więc kochajcie się, dziewczęta*; *Полюбила молодого* – *Rokochała Moskalika*; *Не дві ночі карі очі* – *Całe noce kare oczy*; *Вмиється сльозою* – *Ociera oczęta*; *Возьме відра, опівночі Піде за водою* – *I po wodę o północy Biegnie z konewkami*; *Колише дитинку* – *I kołysze synka*; *Зеленіють по садочку Черешні та вишні* – *Rozwinęły się czereśnie i wiśnie w ogrodzie*; *Як москаля молодого* – *Kiedy swego kochanego*.

Б. Лепкий не боїться замінювати окремі слова фразеологізмами, адже вибирає такі, що не стануть джерелом різних змістових варіацій: *Забудеться зло* – *Zło w nieramięć pójdzie*. З іншого боку, для збереження «метрики (чергування слабих і сильних складів)» [Див.: 2, с. 6], семантичної основи поезії автор перекладу замінює сталу одиницю семантичним відповідником, що не має ознак фразеологічного звороту: *А жіночки лихо дзвонять* – *A kobiety dogadują*. Таке досить свободне відтворення фразеологізмів пояснюємо небажанням трансформувати стиль першоджерела. Митець, усвідомлюючи, що «з фразеологією треба поводитися в перекладах дуже обережно. Лиш літературна культура і вироблений мистецький смак можуть вказати цю лінію, якої переступати не годиться» [Див.: 2, с. 7], глибоко переконаний, що «переклад мусить мати складню тієї мови, якою я пере-

кладаю якийсь твір, а фразеологію часто-густо треба залишити для стилю» [Див.: 2, с. 8]. Коли ж стилістика дозволяє, тлумач для передачі змісту українського фразеологізму вміло підбирає польський: *Катерино, serce moe! Лишенько з тобою!* – *Katarzyno, serce moje, Gorzkie twoje życie!* Це свідчить про високий рівень володіння перекладачем іноземною мовою, а саме такою є ще одна з вимог, котрі ставляться, на думку Б. Лепкого, до хорошого інтерпретатора, адже тлумачити правильно можна лише за умови, «коли знаємо мову оригіналу не менше, від мови перекладу» [Див.: 2, с. 8].

Не уникає Лепкий-тлумач і прийому додавання, який застосовує через відмінності між мовами в області граматичної будови, лексики та фразеології, а також з метою надання перекладу довершеної художньої форми, уникнення тавтологій, увиразнення стилістики, збереження ритмічної будови. Нейтральне лексичне додавання спостерігаємо у таких прикладах, як: *Не слухала Катерина Ні батька, ні неньки* – *Katarzyna głosu matki, Ojca nie słuchała*; *Полюбила москалика* – *Szczerze pokochała*; *Любо цілувала* – *Całuje i pieści*; *Обіцявся* – *Święcie obiecywał*; *А поки що, нехай люде, Що хотять говорять* – *Niech więc sobie co chcą mówią Niepoczciwi ludzie*; *Мабуть, сама вчила* – *Czy nie tyś ją Tak pięknie uczyła?* Додані лексеми здебільшого є спорадичними елементами, котрі не беруть активну участь у формуванні навіть фактуального рівня прочитання, це, передусім, обставинні, означальні характеристики, що необхідні для дотримання мелодики, збереження звукової гармонії. Однак трапляються випадки, коли такі додавання є довільними, хоча вони і не спотворюють смислову структуру поезій, але надають їй певних конотативних відтінків, які не закладав у першоджерело автор. Наприклад, строфу *Якби сама, ще б нічого, А то й стара мати, Що привела на світ божий, Мусить погибати* перекладач відтворює, використовуючи як прийом лексичної заміни, так і додавання, вводячи питальну синтаксичну конструкцію, котрої немає в оригіналі: *Gdyby sama, niechby jeszcze, A to matka stara? Rodzicielka z córką cierpi, – Za cóż taka kara?*

Фіксуємо у перекладах Б. Лепкого опуски, котрі теж можна умовно поділити на нейтральні та модифікуючі інформаційний потік. Оминаючи обставинні характеристики, епітети, порівняння, тлумач не порушує змісту поезії, оскільки такі одиниці легко відновлюються за допомогою контексту або, на думку автора, є другорядними: *Як квітка на полі* – *Jak z tym kwiatem bywa.*

Строфа *Прийшли вісті недобрії – В поход затрубили. Пішов Москаль в Туреччину, Катрусю накрили* зазнала під час перекладу численних модифікацій: *Nagle wojna. Trąbią trąby, Wzywają na boje. Poszedł Moskał, Ach Katrusiu, Gdzie paniństwo twoje?* Окрім ряду замінів та додавань, натрапляємо на приклад опущення ономастичної реалії. Б. Лепкий не називає країни (*Туреччина*), куди пішов воювати коханий Катерини. Така інформація периферійна в семантичній структурі твору, є елементом вертикального контексту, виконує лише конотативну темпорально-локативну функцію.

Слід відзначити, що переклад Богдана Сильвестровича читається як оригінал, оскільки тлумач уникає будь-якої навмисної полонізації твору Т. Шевченка, дбаючи не тільки про відтворення української милозвучності, але й збереження реалій національної духовної та матеріальної культур, котрі якнайповніше передають колорит епохи, менталітет українців, специфіку побутового життя і под. Тому натрапляємо на низку українізмів, національно маркованих лексем: *czarnobrewa, kare oczy, sióło, «Hrycia», Katrusia, Katria, dola, bojary, «Puha-cza», hen, nieboga*. Митець хоче, аби поза увагою польського читача не пройшли реалії, які мають потужний імпліцитний компонент, що акумулює інформацію про звичаї, традиції, побут. Тому, перекладаючи лексему *накрили*, він вдається до її розтлумачення, розуміючи, що ця реалія вітчизняної культури є важливою у смисловій структурі поезії: *Gdzie paniństwo twoje? Gdzie twa kosa?*

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз перекладу Б. Лепким поеми «Катерина» Т. Шевченка дозволяє стверджувати, що на практиці митець дотримувався основних положень, опрацьованої ним теорії тлумачення. Його інтерпретація є успішною, оскільки перекладач зрозумів поезію, не просто вдумався, а вжився в твір, пройшов «весь творчий процес, який переходив автор при написанню, аж до того моменту, коли перед ним явилася ідея твору, перша його візія» [Див.: 2, с. 6]. Богдан Сильвестрович правильно відчув і відтворив зміст та музичні цінності першоджерела. Інтерпретацію Б. Лепкого характеризує точність, близькість до оригіналу, котра не зводиться до буквализму, адекватність передачі поетичної смислової, ритмічної структури. Звісно, натрапляємо і на відхід від першоджерела, проте це зроблено, на нашу думку, свідомо, прагнучи якнайповніше передати тематичне багатство української версії, рівноцінно відтворити образну систему, мелодику, настрої, провідні думки

твору Т. Шевченка, переказуючи засобами польської мови надзвичайну простоту та одночасно неймовірну змістову глибину слова Кобзаря, його «спосіб думання і писання ... темперамент» [Див.: 2, с. 8]. Перекладацькі прийоми, що їх використовує Б. Лепкий для тлумачення поетичних творів, реалізуються не лише на лексичному рівні, тому перспективним вважаємо дослідження граматичної, словотвірної площин інтерпретацій.

Джерела та література

1. Дирда Н. Тарас Шевченко в літературно-естетичній концепції Богдана Лепкого / Н. Дирда // «Високе небо Богдана Лепкого»: спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. – Бережани ; Тернопіль : Джура, 2001. – С. 81–86.
2. Зимомря М. Особливості інтерпретації поетичного тексту в оцінках Богдана Лепкого як перекладача / М. Зимомря // Наукові записки. – Вип. 75(5). – Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – С. 3–9.
3. Зорівчак Р. Словесний образ у художньому перекладі / Р. Зорівчак // «Хай слово мовлено інакше ...»: статті з теорії, критики та історії художнього перекладу / упор. В. Коптілов. – К. : Либідь, 1998. – С. 83–87.
4. Лев В. Богдан Лепкий 1872–1941. Життя і творчість / В. Лев. – Нью Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : [б. в.], 1976. – 397 с.
5. Сивіцький М. К. Богдан Лепкий. Життя і творчість / М. К. Сивіцький. – К. : Дніпро, 1993. – 372 с.
6. Шевченко Т. Твори : в 5 т. Поетичні твори (1837–1847). Т. 1 / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1984. – 350 с.
7. Шевченко Т. Твори : в 16 т. Т. XIV : Переклади поезій на польську мову / Т. Шевченко. – Варшава ; Львів : [б. в.], 1936. – 385 с.

Васейко Юлія. Теория перевода Богдана Лепкого и ее практическая реализация в интерпретациях на польском языке поэзий Тараса Шевченко. В статье представлен анализ теории перевода Б. Лепкого, описаны основные принципы интерпретации лирических поэзий, охарактеризованы способы их практической реализации в процессе перевода стихотворений Т. Шевченко, выделены основные приемы толкования, к которым прибегает Б. Лепкий, определены наиболее производительные из них, очерчены причины лексических трансформаций оригинала. В процессе анализа обнаружено, что на практике переводчик придерживался основных принципов, разработанной им теории. Его интерпретация является успешной, поскольку он понял поэзию, не просто вдумался, а вжился в произведение, правильно почувствовал и воспроизвел содержание, а также музыкальные ценности первоисточника. Интерпретацию Б. Лепкого характеризует точность, близость к оригиналу, которая не сводится к буквализму, адекватность передачи поэтической смысловой структуры. Уход от первоисточника обусловлен желанием наиболее полно передать тематичес-

кое багатство оригінала, равноценно воспроизвести образную систему, мелодию, настроения, концепцию произведения Т. Шевченка, пересказывая средствами польского языка чрезвычайную простоту и одновременно невероятную смысловую глубину слова Кобзаря.

Ключевые слова: художественный перевод, оригинал, поэтический текст, лексические трансформации, приемы добавления, замены, пропуска, точность перевода, адекватность перевода.

Vaseiko Iuliia. Bohdan Lepkyu's theory of interpretation and its practical realization in Polish translations of T. Shevchenko's poems. The analyze of B. Lepkyu's interpretation theory was presented in this article, basic principles of lyrical poetries translations, that were offered by an artist, were described, the methods of their practical realization in translations of T. Shevchenko's poems were determined, the basic ways of interpretation, that were used by B. Lepkyu, were selected, the most productive principles of translation were discovered, the reasons of lexical transformations in original were outlined. Analyze had improved that artist had used the basic rules of his interpretation theory in practice. His translation was successful because translator had understood poetry, had lived in it, had felt correctly and had reproduced main semantic and musical values of original artwork. B. Lepkyu's interpretation was characterized by exactness, closeness to the original, adequacy in transmission of poetic semantic structure. Some differences in comparison with original text can be explained by author's wish to represent the main themes, melodic, moods of T. Shevchenko's artworks.

Key words: artistic translation, original, lyrical poetries, lexical transformations, methods of addition, replacement, admission, adequacy in translation, exactness in translation.